

**Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
ACADEMISCHE INITIELE LERARENOPLEIDING**

LEIDRAAD VOOR HET LEREN REFLECTEREN

BEGRIPSOMSCHRIJVING

De reflecterende handeling staat tegenover de routinehandeling. Reflecteren heeft te maken met het nadenken over jezelf, over je handelen. Doel van het reflecteren is te komen tot een ander handelen. VAN PARREREN geeft volgende omschrijving : "reflecteren is een vorm van oriëntering achteraf, dat wil zeggen nadat een handeling (of reeks van handelingen) voltrokken is, bezint de handelende persoon zich op die handeling(en) en de resultaten daarvan, om daardoor in het vervolg beter beslagen ten ijs te komen" (1981). De student moet geleerd worden bewust te reflecteren, zodat reflecteren een *attitude* wordt om zonedig het eigen didactisch en pedagogisch handelen bij te sturen. Deze attitude sluit aan bij het beroepsprofiel zoals uitgewerkt door de Dienst voor Onderwijsontwikkeling (1997), in het bijzonder bij het functioneel geheel "de leraar als innovator en als onderzoeker".

BELANG VAN HET REFLECTEREN

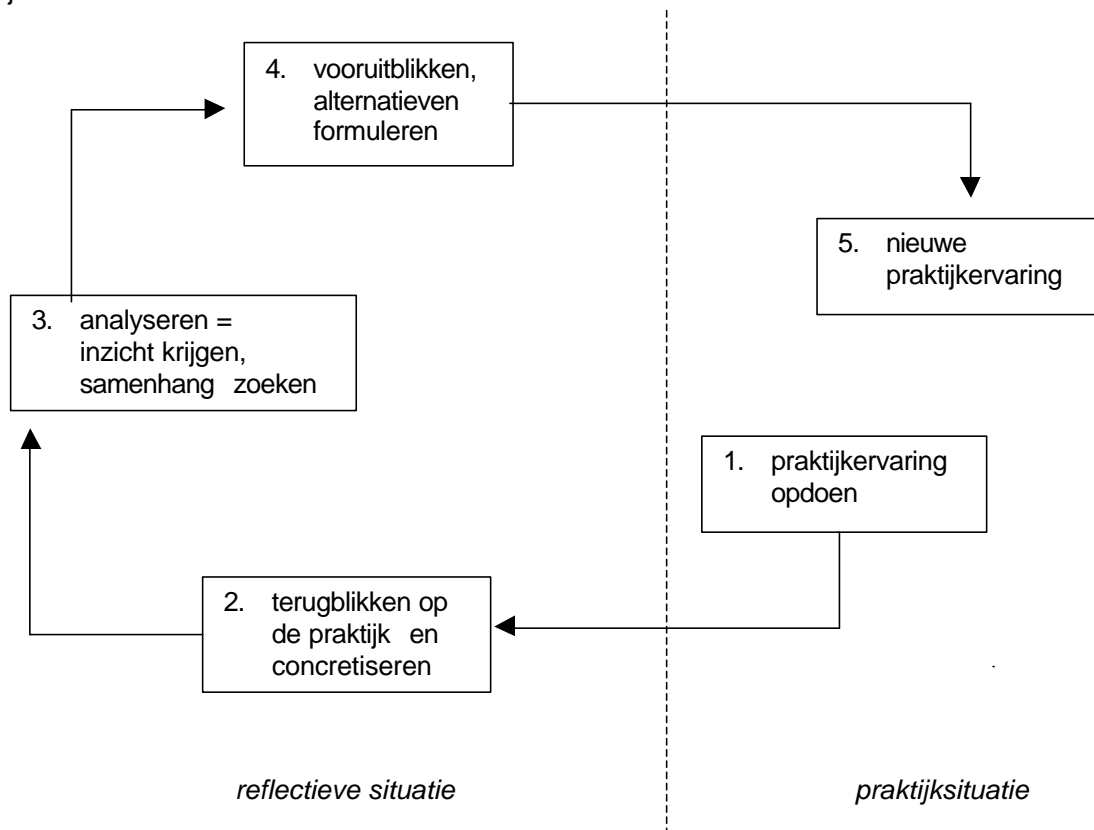
- Een opleidingsmodel dat eenzijdig de nadruk zou leggen op theorie van buitenaf, of dat studenten oplossingen aanbiedt in de zin van "recepten", is een model dat niet beantwoordt aan de steeds weer veranderende omstandigheden waarin het onderwijs opereert. Studenten die de opleiding verlaten dienen over metacognitieve vaardigheden en een grondhouding te beschikken om het eigen didactisch en pedagogisch handelen in vraag te stellen en zelfstandig antwoorden te vinden op nieuwe vragen die onvermijdelijk zullen opduiken in de toekomstige praktijk. De kennis en vaardigheden die in de opleiding zijn ontwikkeld dienen immers steeds bevroegd vanuit de specifieke klas- en schoolcontext waarin de leerkracht functioneert.
- De professionele ontwikkeling van leerkrachten is dus een proces van voortdurende groei. De opleiding kan slechts een startcompetentie bijbrengen. Reflectieve (metacognitieve) vaardigheden zijn een voorwaarde om te kunnen groeien tot volwaardige leerkrachten die het onderwijsgebeuren kunnen analyseren en hieruit consequenties kunnen trekken voor het eigen didactisch en pedagogisch handelen. Zij zijn een voorwaarde om de eigen opvattingen en onderwijsconcepten te onderkennen en ze te relateren aan de wetenschappelijke theorievorming, om een eigen stijl te kunnen ontwikkelen en te werken aan de eigen professionele ontwikkeling.
- Leerkrachten moeten, overeenkomstig het beroepsprofiel, hun onderwijs ook kunnen verantwoorden tegenover anderen (ouders, collega's, leerlingen, ...). Door het reflecteren wordt het eigen handelen meer doorzichtig, wat dus overleg en verantwoording mogelijk maakt. Leerkrachten getuigen hierdoor van een meer open en uitgebreide professionaliteit.
- In een emancipatorische onderwijsvisie die nadruk legt op actief en zelfstandig leren en de ontwikkeling van verantwoordelijkheid en kritische zin bij leerlingen, kan verwacht worden dat de leerkracht een voorbeeldfunctie is wat betreft een reflecterende, kritische houding.
- Leerkrachten die de attitude bezitten te reflecteren over het eigen onderwijsgedrag, staan meer open voor vernieuwing. Ze lopen minder het gevaar te verstarren. Ze maken ruimte voor het

uitproberen van alternatieven en onderzoek in de eigen klaspraktijk (= actie-onderzoek).

BEDOELING VAN DEZE LEIDRAAD EN HANDLEIDING BIJ HET GEBRUIK

Reflecteren over het eigen handelen betekent dat de student terugblijkt over voorbije praktijkervaringen. De student wordt zich bewust van het eigen handelen, kan algemene indrukken concretiseren, kan essentiële aspecten van een situatie onderscheiden en hierin een samenhang zoeken, en kan tenslotte alternatieven ontwikkelen voor toekomstige situaties. Dit proces wordt in onderstaand schema (naar Korthagen, 1993) uitgedrukt.

Uit het bovenstaande blijkt dat reflecteren iets is dat systematisch dient te gebeuren (attitude !). Het is dus aan te bevelen dat het reflecteren gebeurt op regelmatige en voor de studenten zinvolle momenten, liefst vóór de nabespreking met de stageleider. Uiteraard hangt dit alles een beetje af van de beschikbare tijd van de student en de stageleider. Er wordt een schriftelijke neerslag gemaakt van de les of de lessenreeks. Aldus kan een logboek aangelegd worden waarin de praktijkervaringen worden genoteerd. Hierbij geldt zeker de regel dat niet zozeer de kwantiteit, dan wel de kwaliteit van de reflectie belangrijk is.

We geven hierbij enkele oriënterende vragen die de hierboven staande fasen in het reflectieproces concretiseren en een eerste aangrijpingspunt zijn om een zinvol reflectieproces op gang te brengen (Korthagen, 1993).

Fase 5 en fase 1

- Wat wilde ik bereiken?
  - Waar wilde ik op letten?
  - Wat wilde ik uitproberen?
- (vragen sluiten aan bij de lesvoorbereiding)

Fase 2 (terugblikken)

- Wat gebeurde er concreet?
Wat wilde ik, wat deed ik, wat dacht ik, wat voelde ik?
Wat deden de leerlingen?
Wat denk ik dat ze wilden, dachten, voelden?

Fase 3 (analyse)

- Wat is de samenhang tussen de antwoorden op vraag 4?
- Wat is het verband met de invloed van de klascontext, de school, de bredere maatschappelijke context?
- Wat is dus het probleem of de positieve ontdekking?

Fase 4 (bijsturing of uitbreiding van het eigen repertoire)

- Welke alternatieven zie ik?
- Wat zijn de voor- en nadelen?

Uit de vragen hierboven blijkt dat reflecteren slechts mogelijk is vanuit een referentiekader, vanuit een bepaalde achtergrond van kennis, verwachtingen, veronderstellingen, bedoelingen. Die beïnvloeden de wijze van waarnemen en analyse en vormen de basis van het handelen. Concreet voor het reflecteren over het eigen onderwijsgedrag betekent dit, dat de student over enig inzicht dient te beschikken omtrent het didactisch handelen en de beïnvloedende factoren.

De hierna uitgesponnen handleiding is een aan de hand van vragen geconcretiseerd didactisch referentiekader. Het is opgebouwd volgens het didactisch model van De Block & Heene (1997). Het is zeker niet de bedoeling dat de student alle vragen gaat beantwoorden; wel dat die items gekozen worden, die voor die bepaalde les het meest relevant zijn en bijdragen tot de nadere uitwerking van de reflectievragen die bij de fase 2 en 3 van het reflectieproces horen.

HANDLEIDING BIJ HET REFLECTEREN

DE VOORBEREIDING

- Hoe keek je tegen deze les aan?
- Met welke aandachtspunten uit de evaluatie van vorige les(sen) hield je tijdens de voorbereiding van deze les uitdrukkelijk rekening ?
- Welke specifieke problemen ondervond je tijdens de voorbereiding van de les ?
  - Betreffende:
    - tijdsinvestering;
    - het formuleren van doelstellingen;
    - het vinden van geschikte leerstof, didactische werkvormen, media en evaluatievormen.
- Weeg de eigen inbreng en de inbreng van de stageleider tegenover elkaar af. Hoe stond je daartegenover ?
- Welke problemen i.v.m. de les verwachtte je na de voorbereiding ?
- Had je het gevoel daarop voldoende te zijn voorbereid ?
- Welke problemen bij de realisatie van de les had je kunnen voorkomen door een andere en/of betere lesvoorbereiding ?

HET LESVERLOOP

De beslissingsmomenten

De doelstellingen

- Heb je de doelstellingen die je vooropgesteld had, bereikt ?
- Ben je tevreden over de keuze van je doelstellingen of had je beter andere doelstellingen kunnen nastreven ?

De leerstof

- Ben je tevreden over de leerstofkeuze ? Waarom wel/niet ?
- Zijn er leerstofonderdelen die, alhoewel uitdrukkelijk gepland, toch niet aan bod gekomen zijn ?
- Zijn er leerstofonderdelen aan bod gekomen die niet gepland waren ?
- Had je zelf voldoende inzicht in de leerstof ?
- Was de leerstof duidelijk voor de leerlingen ?

Didactische werkvormen en media

- Ben je tevreden over de gemaakte keuze ?
- Heb je moeilijkheden ondervonden bij het hanteren van bepaalde didactische werkvormen of media ?
- Waren de vragen, het bordschema, ... voldoende duidelijk? Heb je correcties moeten aanbrengen?
- Was er voldoende variatie in de werkvormen (doceren, gespreksvormen, opdrachtvormen, foutenanalyse, ...) ?
- Heb je werkvormen gehanteerd die je niet gepland had ?
- Hield je daarbij steeds de doelstellingen voor ogen ?

Didactische principes

- Activiteitsprincipe, motivatieprincipe, aanschouwelijkheidsprincipe, integratieprincipe, individualisatieprincipe, ...
- Zijn die in voldoende mate en op de juiste wijze aan bod kunnen komen ? Waaruit besluit je dat?

Fasering van de les

- Verliep die zoals gepland of gebeurde er iets wat je niet voorzien had ?
- Had je een goede start ?
- Had je een goede tijdsdosering ?

De evaluatie

- Ben je erin geslaagd de voorziene evaluatiemomenten uit te voeren ?
- Hebben de resultaten daarvan het lesverloop beïnvloed ?
- Laten de resultaten toe iets te zeggen over de bereikte doelstellingen ?

De beïnvloedingsfactoren

De leerkracht

- Hoe beleefde ik de les in het algemeen?
- Tijdens bepaalde sequensen:
  - Kende je momenten van spanning, ontgoocheling of bedreiging ?
  - Hoe voelde je je bij het binnenkomen ? Was je zeker van jezelf ?
- Heb je op je taal gelet (uitspraak, articulatie, ritme, expressie, taalfouten, vreemde taal - moedertaal)?
- Had je aandacht voor je houding ?
- Was je zelf geïnteresseerd in de les ? Had dat consequenties ?

De leerlingen

- Was je oordeel over de beginsituatie juist (reeds verworven leerdoelen, intelligentie, taalbeheersing, ...)?
- Waren zij gemotiveerd ? Hoe heb je dat opgemerkt ?
- Waaraan lag het dat de leerlingen al dan niet gemotiveerd waren ?
- Was er een goede relatie tussen de leerlingen onderling ?
- Had je voldoende zicht op hun leerproces ?

Interactie leerling - leerkracht

- Hoe denk je over je wijze van reageren tegenover de leerlingen (je onderwijsstijl - waardering van de leerlingen ...) ?
- Had je aandacht voor alle leerlingen ?
- Was er voldoende ruimte voor het nemen van eigen initiatief en verantwoordelijkheid
- Hoe vaak kwamen de leerlingen aan het woord, in vergelijking met jezelf ?
- Hoe gedroegen de leerlingen zich tegenover jou (spontaan, geremd, vlot, ...) ?

Situationele mogelijkheden

- Was de materiële accommodatie voldoende en / of aangepast ?
- Heb je zelf een wijziging aangebracht (voor of tijdens de les) ?

Externe factoren

- Heb je hier bepaalde problemen mee gehad (directie, andere leerkrachten, ouders, ...) ?
- Wat heeft bevorderend gewerkt?

BEKNOPTE LEIDRAAD BIJ HET SYNTHESEVERSLAG

(reflectie over een langere periode)

1. GLOBAAL OORDEEL OVER DE STAGE

positieve ervaringen

- Wat gaat vlot, waar heb je geen moeite mee? Hoe ga je daarbij tewerk?
- Waarover ben je echt tevreden ?
- Waaruit heb je het meest geleerd ? Hoe ga je dat verder benutten?

negatieve ervaringen

- Wat lukte helemaal niet ?
- Waar zitten je grootste problemen ? Wat vind je persoonlijk moeilijk?

algemeen

- Hoe was de sfeer op school ? Hoe zou je de schoolcultuur typeren?
- Heb je zicht op je eigen onderwijsstijl ?
- Hoe zijn je onderwijsopvattingen geëvolueerd door de praktijk?

2. DE NABESPREKING MET DE STAGELEIDER

- Welke van hoger genoemde reacties werden ook door de stageleider geformuleerd ?
- Kreeg je kans om je eigen mening te formuleren ?
- Werden er zaken gereleveerd waarvan je je niet bewust was ?
- Waarmee zal je bij een volgende les rekening houden ?
- Liet de stageleider je voldoende vrijheid bij het uitwerken en realiseren van de lessen ?
- Waarvoor wens je bijkomende begeleiding ?
- Van welke waarschuwingen / opmerkingen van de mentor ben je door de praktijk zelf overtuigd geraakt?